

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 26 Volume: 6 Issue: 26

Bahar 2013 Spring 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

FUZÜLÎ DİVANI'NDA GÜL ROSE IN FUZULI'S DIVAN

Hüseyin GÜFTA*

Öz

Fuzûlî, 16. yüzyıl divan şairlerindedir. Bağdat, Hille, Kerbelâ ve Necef arasındaki dar bir bölgede yaşamış, Türkçe, Farsça, Arapça manzum ve mensur olmak üzere çeşitli konularda on beş eser yazmıştır. En önemli eserlerinden biri olan Türkçe Divanı'nda mevsimlerden ilkbahara, bu mevsimde açan çiçeklerden de güle çok yer vermiş, güle olan sevgisinin yansıdığı şiir, şiir bölümü ve beyitlerin çokluğu Divanını adeta bir gül bahçesine döndürmüştür. Fuzûlî, şiirlerinde gülü, şekil, renk, ışık, koku ve ses unsurlarıyla birlikte görülecek, hissedilecek, koklanacak ve işitilecek şekilde tablolar hâlinde tasvir etmiştir. Gül bahçesinde gülün güzelliğini, gonca hâlini, saba yelinin eliyle açılmasını, kırmızı taze taç yapraklarını, dallarını, kokusunu, ortasındaki sarı tohumlarını, dikenle aynı dalda bulunmasını, yapraklarına seher vaktinde çiy düşmesini, ömrünün kısa olmasını ve güle âşık olan bülbülün feryadını birçok benzetmeye, tasavvura, hayalî ve güzel sebebe konu etmiştir. Bu çalışmada, gülün Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'nda hangi ilgilerle ve nasıl ele alındığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, Fuzûlî, Fuzûlî Divanı, gül.

Abstract

Fuzuli is one of the 16th century divan poets. He lived in a narrow place among Baghdad, Hillah, Karbala and Najaf and, he wrote fifteen works in Turkish, Persian and Arabic in poem and prose forms. In one of his most important works, Turkish Divan, he focused on spring among seasons, rose among the flowers blooming in that season, and the poem in which he reflects his love for rose, majority of poems and verses made his Divan like a garden full of roses. Fuzuli illustrated rose in his poems as something to be seen, felt, smelt and heard with figure, color, light, smell and tones. He mentioned a lot of similes, imagination and fine reason of beauty of rose in garden with roses, its bud form, its blooming in Saba wind, its red fresh petals, its boughs, smell, yellow seeds, its being at the same place with its torns, its lifetime's being short, nightingale's cry for rose. In this study, it is aimed to identify with what interests and how rose is stated in Fuzuli's Turkish Divan.

Keywords: Divan poetry, Fuzuli, Fuzuli Divan, rose.

Giriş

Divan şairleri, renk, şekil ve koku ilgisiyle ağaç ve çiçeklerden çok geniş bir şekilde faydalanmışlardır. Servi, çınar, sanavber ve şimşad gibi ağaçlar; gül, lale, sümbül, nergis, menekşe, karanfil, reyhan ve yasemin gibi çiçekler şairlere ilham kaynağı olmuştur. Şairler, şiirlerinde bu çiçeklerden en çok güle yer vermişlerdir.

* Prof. Dr., Mustafa Kemal Üniversite, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölüm Başkanı.

Rint tabiatlı divan şairi için gül, ilkbaharın müjdecisi, neşe ve sevincin kaynağıdır. Havaların ısınmasının, kış mevsimindeki kapalı mekânlardan kurtulmanın, âleme açılmanın, yeme, içme, gezme ve eğlenmenin zamanıdır. Sevgilinin gül bahçesine gelmesinin habercisidir.

16. yüzyılda ömrünü Bağdat, Hille, Kerbelâ ve Necef arasındaki dar bir bölgede geçiren divan şairlerinden Fuzûlî'nin (öl.1556), Türkçe, Farsça, Arapça manzum ve mensur olmak üzere çeşitli konularda yazılmış toplam on beş eseri vardır. Bu eserlerin en önemlileri *Türkçe Divanı* ve *Leylâ vü Mecnûn* adlı mesnevisidir. Fuzûlî, *Türkçe Divanı*'nda divan şiir geleneği çerçevesinde anılan bütün çiçeklerden çeşitli ilgilerle söz etmekle birlikte güle daha çok yer vermiştir. İlkbaharda açan çiçeklerden en çok güle değer vermiş, kırmızı rengi, hoş kokusu, çeşitli çağrışımlara uygun güzel görüntüsü ve Hz. Muhammed'in sembolü olması dolayısıyla şiirlerinde gülden çok söz etmiş, güle olan sevgisini yansıttığı şiir, şiir bölümü ve beyitlerin çokluğu Divanı'nı âdeta bir gül bahçesine döndürmüştür. Çeşitli nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerdeki beyitlerinde, bahariyelerinde ve gül redifli kasidesinde gülü ve gül bahçesi unsurlarını maddî ve manevî birçok unsurla ilişkilendirmiş, çeşitli edebî sanatlarla süsleyerek güle olan sevgisini etkili bir şekilde anlatmıştır.

Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'nda gülün hangi ilgilerle ve nasıl ele alındığının belirlenmesine çalışıldığı bu çalışmada, Divandaki güle dair yansımalar, *din, ahlak, cemiyet, kişiler ve kişilikler, maddî ve manevî hâller, tabiat, zaman, dört unsur, hayvanlar, bitkiler ve gül bahçesi* olmak üzere on bir bölümde toplanmış ve incelenmiştir:

1. Din: Bu bölümde ilkbaharda açan gül goncasının Allah'ın kudreti ve yaratılış sırlarını göstermesi, Hz. İbrahim, Yusuf ve Muhammed'in kıssalarına telmih unsuru olarak kullanılması ilgileriyle ele alınmıştır.

1.1. Allah: Bu âlemi, hikmetlerini göstermek, varlığına, birliğine ve kudretinin kemaline delil kılmak için yaratmıştır. Divanda Allah, gül bahçesi ve gül, ilkbaharda canlanan tabiatın, yeşeren ağaç ve çiçeklerin, açan her bir gülün Allah'ın kudreti ve yaratılış sırrını göstermesi ilgisiyle bir arada zikredilmiştir.

Allah, her şeyi hikmet üzere ve yerli yerince yaratandır. Kudretinin eseri olarak dikene renk vermiş, ucu sivri sert dikenden taze, narin ve güzel bir gül yaratmıştır:

Kemâl-i terbiyeti nevk-i hâre vermiş reng

Latif edip lakabın eylemiş gül-i ra'nâ (K.1/63)¹

Gül bahçesi, ilkbaharda Allah'ın sanat eserlerinin sergilendiği bir sergi olmaktadır. Gül, Allah'ın varlığının kanıtıdır(K.8/2), Allah'ın hikmetini yansıtır ve yaratılış sırrını açıklar(K.9/3). Gül goncası kapalı hâliyle ilahî sırlar hazinesidir. Gonca açılınca irfan ehlini hayran bırakacak hazine de açılmış olur:

Bisât-ı gül-şene dün eyledim güzer ki demî

Kılam nezâre-i âsâr-ı san'at-ı Mevlâ (K.1/38)

Sûret-i hâline hayrân eyledi ârifleri

Açdı irfân ehline gencine-i esrâr gül (K.9/13)

1.2. Peygamberler: Divanda gül bahçesi ve gül ile ilgi kurularak peygamberlerden Hz. İbrahim, Yusuf ve Muhammed kıssalarına telmihte bulunulmuştur. İlkbahardaki tabiatın güzel görüntüsü ile Hz. İbrahim'in içine atıldığı ateşten meydana gelen gül bahçesi mukayese edilmiştir. Çanak yapraklarını parçalayıp yüzünü gösteren gül ile Hz. Yusuf'un yırtık gömleği ve vahye mazhar olunca kalbi ferahlamış Hz. Muhammed arasında ilgi kurulmuştur.

1.2.1. Hz. İbrahim: Kur'ân'da adıyla anılan bir sure bulunan(İbrahim, 14/1-52) ve Allah, tarafından dost edinilen(Nisâ, 4/125) bir peygamberdir. Divanda içine atıldığı ateşin gül bahçesine dönüşmesi ilgisiyle zikredilmiştir.

¹ Bu çalışmada yer alan Fuzûlî'ye ait beyitlerin tamamı, kısaltmalar kullanılarak "Kenan Akyüz vd. (1990). *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları" adlı eserden alınmıştır. Kısaltmalar şöyledir: K: kaside; G: gazel; TB: tercî-i bend; Mûs: müseddes; Muh: muhammes; Tah: tahmis; Kt: kut'a; R: rübâi. Kısaltmadan sonraki ilk rakam ilgili şiirin, ikincisi ise beytin numarasını göstermektedir (K.1/63: 1. kasidenin 63. beyti gibi).

Hız. İbrahim, Babil halkını puta tapmaktan vazgeçirmek ve onları Allah'ın birliğine davet etmek için görevlendirilmiştir. Babil halkının bu daveti reddetmesi üzerine put evine girerek putları kırmıştır. Nemrut ve kavmi, putları kırdığını öğrenince Hız. İbrahim'i cezalandırmak için büyük bir ateş yakmışlar ve onu mancınıkla ateşin içine atmışlardır. Allah'ın, *Ey ateş, İbrahim için serinlik ve esenlik ol* hitabıyla ateş bir gül bahçesine dönüşmüş ve Hız. İbrahim yanmaktan kurtulmuştur(Enbiyâ, 21/51-70; Sâffât, 37/91-98). İlkbahar mevsiminin gelmesiyle birlikte oluşan tabiatın güzel görüntüsü, Hız. İbrahim'in içine atıldığı ateşin dönüştüğü gül bahçesini kıskandırmıştır:

Cihânı reşk-i gül-zâr-ı Halîl eden bahâr ermiş
Bu feyz-i adl-i İbrâhîm Hân-ı pâk-sîretidir (TB.2/2.4)

1.2.2. Hız. Yusuf: Hız. Yakub'un oğludur. Kur'ân'da adıyla anılan bir sure(Yusuf, 12/1-111) yer almakta ve kıssası *kıssaların en güzeli* olarak anılmaktadır(Yusuf, 12/3). Divanda güzellik sembolü olarak zikredilmiş, gülün açılırken çanak yapraklarının parçalanması ile Züleyha'nın onun gömleğini yırtması arasında benzerlik kurulmuştur.

Hız. Yusuf ve gül, güzellik sembolüdürler. Bahar taciri, gül bahçesi ülkesinin zenginlerine Yusuf gibi güzel bir gülü sunarak aralarında kavga çıkarmıştır:

Bahâr tâciri Mısır-ı çemen ganîlerine
Bırakdı Yûsuf-ı gül arz eyleyip gavgâ (K.1/13)

Yusuf, Züleyha'nın iftirasına uğrayınca zindana atılmıştır. Zindanda ona rüya yorumlama ilmi öğretilmiştir. Zindanda iken Mısır melikinın maiyetindeki iki kişinin rüyasını, daha sonra melikin rüyasını doğru tabir edince zindandan çıkarılmış ve Mısır'a aziz olmuştur. Gül, Hız. Yusuf'un zindandan çıkıp Mısır'a aziz olması gibi, goncasının çanak yapraklarını parçalayıp gül bahçesinin süsü olmuştur(K.25/10):

Habsden Yûsuf çıkıp sultân-ı Mısır olmuş kimi
Oldı açıp goncesin ârâyîş-i gül-zâr gül (K.9/8)

1.2.3. Hız. Muhammed: İlahî vahyi tebliğ etmek ve bütün insanlara doğru yolu göstermekle görevlendirilmiş son peygamberdir. Vahiy meleği olan Hız. Cebrail, vahiy değiştirmeden kalbine koydukça Hız. Muhammed iç sıkıntısından kurtulmuş ve rahatlamıştır. Divanda dört na'tta övülmüş, bu na'tlarda gül Hız. Muhammed'in sembolü, Hız. Muhammed ise peygamberlik gül bahçesinin en seçkin gülü olarak tanımlanmıştır.

Seher yeli, kapalı olan goncayı açmış ve sıkıntılı hâlden kurtarmıştır. Seher yelinin, goncanın açılıp rahatlamasına sebep olduğu gibi vahiy meleği Hız. Cebrail'in getirdiği vahiy de Hız. Muhammed'i iç sıkıntısından kurtarmış ve rahatlatmıştır:

Çâk olup bulmuş safâ bâd-ı seherden sanasın
Bâddur Cibrîl kalb-i Ahmed-i Muhtâr gül (K.9/10)

Hız. Muhammed'in sembolü olduğu için güle çok değer verilmiştir. Hız. Muhammed, peygamberler bahçesinin gülü, kapısı ise taze bir gül bahçesi olarak nitelenmiştir. Gül, Hız. Muhammed'in gül bahçesi olan yanağının çiy tanesi olarak düşünölmüş ve ortalığa yaydığı güzel kokusuyla onu hatırlattığı belirtilmiştir(K.9/11):

Ey gül-i bâğ-ı rüsöl bir tâze gül-şendir kapın
Kim dem-i Cibrîle ol gül-şende ta'n eyler sabâ (K.5/16)

Gül, Hız. Muhammed'in yanağıdır. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hız. Muhammed abdest almak için eliyle gül yanağına su serptiğinde suyun her damlasından binlerce rahmet denizi dalgalanmıştır:

Eylemiş her katreden bin bahr-i rahmet mevc-hîz
El sunup urgaç vuzû' için gül-i ruhsâra su (K.3/19)

Son peygamber olan Hz. Muhammed, peygamberlik gül bahçesinin en seçkin gülüdür. Peygamberlik gül bahçesinin solmaya yüz tuttuğu bir dönemde bir mucizeyle sert taştan su çıkarmış ve peygamberlik gül bahçesini sulayarak parlaklığını tazelemiştir:

Kılmak için tâze gül-zâr-ı nübüvvet revnakın
Mu'cizinden eylemiş izhâr seng-i hâra su (K.3/16)

Hz. Muhammed'e kavuşma yolunun ümidi, bu yolun âşıklarının sıkıntılarından kurtarmış ve rahatlatmıştır. Saba yelinin baharda kırmızı gülü açması gibi, Hz. Muhammed'e kavuşma yolunun ümidi de âşığın kanlı gönlünü açmış ve rahatlatmıştır:

Açmış ümmîd-i reh-i vaslın dil-i pür-hûnumu
Öyle kim fasl-ı bahâr açar gül-i ahmer sabâ (K.5/23)

1.3. Dört Halife: Divanda dört halifeden gül ile ilişkilendirilerek kendisine dua edilen tek halife Hz. Ali'dir. Hz. Ali, dördüncü halife, ilk imam, yüksek insanî ve ahlakî vasıflara sahip keramet göstermiş bir velidir. Divanda üç na'tta övülen Hz. Ali, can gül bahçesinin gülü olarak nitelenmiş ve kendisine dua edilmiştir(K.8/27):

Ya'nî gül-i gül-zâr-ı cân Haydar imâm-ı mü'minân
Ol kim anadır bî-gümân miskîn Fuzûlî bir gedâ (K.8/28)

2. Ahlak: Gül bahçesi unsurlarından olan gül, gonca, diken, gül dalı ve bülbül vasıta kullanılarak nasihat edilmiş, hayatlarına olumlu anlamda katkıda bulunmaları için insanlara yol gösterilmeye çalışılmıştır.

Felek, kuru dikenden boş yere taze gül yaprağı çıkarmaz, bununla her sıkıntının sonunda rahatlık olduğunu açıklar. Felek, gül ve dikenini aynı dalda bulundurmamakla dünyada diken besleyerek gül elde edildiğini basiret ehline gösterir(K.9/54):

Belâ zımnında râhat olduğun izhâr eder halka
Felek bî-hûde hâr-ı huşkden gül-berg-i ter vermez (G.117/6)

Dikensiz gül olmaz, yani iyi ve güzel olan her şeyin az veya çok sıkıntı veren bir yönü vardır. Gül elde etmek için dikene su vermek boşa gitmez(K.3/6), çünkü dikensiz gül olmaz(G.118/2). Dikenin güle her an arkadaş olması ona zarar vermez(G.117/3). Dikene ilgi göstermesi gülün değerini düşürmez, dikene süs vermesi gülün aşağılanıp hakir görülmesine sebep olmaz:

Sîne-i çâkimden eksik etme tîr-i gamzeni
Ey gül-i ra'nâ bilirsin kim gül olmaz hârsız (G.118/2)

Ferrine vermez halel hâr ile kılmak iltifât
Zîb ü zînet verdigiğin hâra olmaz hâr gül (K.9/55)

İnsanın ömrü gül mevsimi gibi kısadır. Dünya için kederlenenler, sanki gül goncası gibi ömrün geçici olduğunu bilmezler. Gül dalına bakılarak dünyanın hâli anlaşılabilir. Gül dalı önce çeşitli renklerle süslenir, sonra süslerin hepsi alınıp dal çıplak bırakılır. Güneş battığında dünyayı karanlık kaplar, gül devri geçince de gül bahçesindeki gül fidanının değeri kalmaz(K.39/11):

Fenâ-yı ömrden gûyâ degiller gonca tek vâkıf
Olar kim özlerin dünyâ için dil-teng tutmuşlar (G.69/4)

Ey Fuzûlî dehr hâlin şâh-ı gülden kıl kıyâs
Kim verip evvel tecemmül sonra uryân eylemiş (G.130/7)

Sıkıntı ve mutluluk geçicidir. Dünya gül bahçesinde goncaları ve gülleri gören arif, sıkıntı ve mutluluğun geçici olduğunu anlar. Açmamış ve sıkıntılı goncaların bir gün açılıp

rahatlayacağını, açılıp ferahlamış güllerin ise vakti geldiğinde yapraklarını döküp güzelliklerini kaybedeceklerini bilir:

Bu çemende gonceler güller gören ârif bilir
Kim sebât üstünde kalmaz hiç kabz u inbisât (G.140/2)

3. Cemiyet: Bu bölümde gül ile ilgileri ölçüsünde tarihî şahsiyetler, edebî hikâye kahramanları ve sosyal hayata dair unsurlara yer verilmiştir.

3.1. Tarihî Şahsiyetler: Dönemin devlet adamlarından Kânûnî Sultan Süleyman, Rüstem Paşa, Cafer Paşa, Ayas Paşa ve Seyyid Mehmed Gâzi'ye sunulan kasidelerde gül ve güle dair unsurlarla ilgi kurularak bu devlet adamları övülmüştür.

3.1.1. Kânûnî Sultan Süleyman: 1520-1566 yılları arasında 46 yıl süren hükümdarlığı sırasında Osmanlı devletini bir cihan imparatorluğu yapmış, dirayeti, adaleti ve kanunlarıyla, ilim, irfan ve sanat ehlini himaye etmesiyle tanınmıştır. Divanda kendisine dört kaside sunulan Kânûnî, hilafet gül bahçesinin gülü şeklinde nitelenerek övülmüştür.

Gül, saadete ermiş bir sultan olan Kânûnî'nin güzel huyundan neşe, sevinç ve ferahlık kazanmıştır(K.9/43). Kânûnî'nin devleti bahar, halifeliği gül bahçesi, kendisi ise hilafet gül bahçesinin gülüdür. Dünya onun devletinin baharıyla aydınlanalı, gül, dikenin eziyetini görmemiştir:

Ol gül-i bağ-ı hilâfet kim bahâr-ı devleti
Âlem-efrûz olalı görmez cefâ-yı hâr gül (K.9/38)

Kânûnî, devlet gül bahçesinin fidanıdır; gül dalı gibi, lütfundan dostlara gül, düşmana diken verir. Bahçivana seslenilerek, ülkeyi adaletle yöneten Kânûnî'nin devri olduğu için, gülün zulmedip gül bahçesini ateşe vermekten sakınması(K.9/35), gülün, gonca gibi gömleğini parçalamaması ve tutarsız hareketlerinden tövbe etmesi gerektiği(K.9/36); bu uyarıları dikkate almadığı takdirde durumun hemen sultana (Kânûnî'ye) bildirileceği ve uygunsuz hâlden dolayı gülün, sultanın kahrına uğrayacağı ifade edilmiştir:

Ol nihâl-i gül-şen-i devlet ki şâh-ı gül kimi
Lutf u kahrından verir ahabâba gül a'dâya hâr (K.11/46)

Yoksa nâ-geh sûret-i hâli olur sultâna arz
Kahra uğrar muktezâ-yı vaz'-ı nâ-hemvâr gül (K.9/37)

Kânûnî, kahredici güce sahiptir, haksızlığa izin vermemiş ve suç işleyeni cezasız bırakmamıştır. Kânûnî devrinde hava, güle birazcık eziyet ettiği için su kabarcığının içerisine hapsedilmiştir(K.9/39). Kânûnî'nin dünyayı yakan kahrının kuvvetli esen rüzgârından haberdar olalı, şer ehlinin fitne bahçesi, gül açmaz olmuştur:

Sarsar-ı kahr-ı cihân-sûzından âgâh olalı
Açmaz oldu bûstân-ı fitne-i eşrâr gül (K.9/41)

3.1.2. Rüstem Paşa: Kânûnî'nin sadrazamı ve damadıdır. Divanda Rüstem Paşa'ya bir kaside sunulmuş, Paşa bu kasidede vezirlik gül bahçesinin taze bir gülü olarak nitelenmiştir:

Tâze gül-zâr-ı vezâretde açılmış bir gül
Vermiş âfâka nesîm-i eseri lutf-ı İrem (K.24/17)

3.1.3. Cafer Paşa: Kânûnî devri sadrazamlarındandır. Divanda Paşa'ya dört kaside sunulmuştur. Cafer Paşa, emirlik baharının gülü, felek ise Paşa'nın emrine itaatte fermanlı bir köle olarak görülmüştür:

Gül-i bahâr-ı emâret Cenâb-ı Ca'fer Beg
Ki tav'-ı re'yinedir çarh bende-i fermân (K.29/13)

3.1.4. Ayas Paşa: Kânûnî devri Bağdat valisidir. Divanda Ayas Paşa'ya yedi kaside sunulmuş, Paşa bu kasidelerde adalet baharının gülü olarak nitelenmiştir.

Ayas Paşa, devlet gül bahçesinin baharıdır(K.18/22). İkbâl bahçesinin gülü, hüner bağının servisi, edep göğünün parlak ayıdır(K.17/14). Adalet baharının gülü, cömertlik gül bahçesinin fidanı, lütuf bahçesinin çiçeği, kerem gül bahçesinin servisidir:

Gül-i bahâr-ı adâlet nihâl-i gül-şen-i cûd
Şükûfe-i çemen-i lutf u serv-i bâğ-ı kerem (K.16/10)

Yasemin mecmuası, yaban gülü kitabı ve gonca tomarı açıldıkça Paşa'nın güzel ahlakını anlatırlar. Bülbüle vahdet halvetinde güle kavuşmak nasip olursa şaire de gül yanaklı Paşa'nın yüzünü görmek kısmet olacaktır(K.18/16):

Kemâl-i hüsn-i ahlâkın beyân eyler açıldıkça
Semen mecmû'ası nesrîn kitâbı gonca tûmârı (K.18/31)

3.1.5. Seyyid Mehmed Gâzî: Bağdad kadısıdır. Divanda Seyyid Mehmed'e bir kaside sunulmuştur. Seyyid Mehmed, bu kasidede Hz. Muhammed soyu gül bahçesinin gülü olarak nitelenmiştir:

Gül-i gül-zâr-ı itret-i nebevî
Çemen-ârâ-yı millet-i zehrâ (K.21/35)

3.2. Edebî Hikâye Kahramanları: Bu bölümde gül ile ilgileri oranında edebî hikâye kahramanlarından Mecnun ve Züleyha'dan bahsedilmiştir.

3.2.1. Mecnun: *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinin erkek kahramanı ve divan şiirinde âşık sembolüdür. Leylâ'nın aşkıyla çölleri mekân edinmiş, ölünceye kadar çöllerde yaşamıştır. Mecnun ölmüş ve çölden ayağını çektiği hâlde ayağına batıp çekilen dikenler hâlâ kanlı güller vermektedirler:

Çekdi Mecnûn ayağın bâdiyeden lîk verir
Kanlı güller ayağından çekilen hâr henûz (G.122/2)

3.2.2. Züleyha: *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisinin kadın kahramanıdır. Hz. Yusuf'u rüyasında görüp âşık olmuş, ondan haber verenlere servetini bağışlamış, bir gün Hz. Yusuf'u odasına davet edip kapıyı kapatmış ve ondan murat dilemiştir. Hz. Yusuf bu isteği reddedip kaçmaya başlayınca Züleyha, Hz. Yusuf'un gömleğini arka kısmından tutup yırtmış, ona iftira etmiş ve zindana attırmıştır. Gül goncasının kapalı hâli, Züleyha'nın Hz. Yusuf'tan murat dilediği odaya, gülün taç yaprakları ise Züleyha'nın odasından yırtık gömleğiyle çıkan Hz. Yusuf'a benzetilmiştir:

San Züleyhâ halvetidir gonca-i der-beste kim
Çıkdı andan dâmen-i çâkiyle Yûsuf-vâr gül (K.9/9)

3.3. Sosyal Hayat: Bu bölümde gül bahçesi unsurlarıyla ilişkilendirilmiş padişah ve çevresi, savaş aletleri ve terimleri, eğlence meclisi, süs eşyaları, giyim kuşam, mimarî, yazıyla ilgili araç gereçler, aydınlatma araçları, bazı tipler ve meslek erbabı, âdet ve geleneklere yer verilmiştir.

3.3.1. Padişah ve Çevresi: Gül, bahçedeki çiçeklerin en güzeli olması ve ona çok değer verilmesiyle çiçeklerin sultanı olarak gösterilmiştir.

3.3.1.1. Sultan (husrev): Gül, bahçedeki diğer çiçeklere göre daha çok değer verildiği için gül bahçesinin sultanıdır. İlkbaharda gül bahçesi, ağaçlar, çiçekler ve diğer yeşil bitkilerle âdeta bir ülkedir, gül ise gül bahçesi ülkesinin sultanıdır:

Çemen eyâletine oldı nasb husrev gül
Hevâyâ ebr sıfat hükmin etmege icrâ (K.1/2)

3.3.2. Savaş Aletleri ve Terimleri: Konum ve renk itibarıyla gül ile komutan ve kın arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur.

3.3.2.1. Komutan (serdâr): İlkbahar, tabiatın canlanması ve çiçeklerin açılmasıyla birlikte gönül mülkünü fetheden bir mevsim, gül ise gönülleri fethetmek için baharda açan çiçekler ordusunun komutanı olur:

Yetdi ol mevsim ki açmağa gönüller mülkini
Ola gül-şende reyâhîn hayline serdâr gül (K.9/4)

3.3.2.2. Kın (niyâm): Bıçak ve kılıç gibi kesici aletlerin kabıdır. Gül, kırmızı rengiyle şafak kızılığına kendisine benzetilen olmuş, kın ile şafak kızılığı arasında benzerlik kurulmuş, kının rengini gül renkli şafak belirlemiştir. Felek, kalkanını güneşten altın kubbe etmiş, şafağı hilal kılıcına gül renkli kın eylemiştir:

Çarh kalkanını zerrîn kubbe etmiş mihrden
Mâh-ı nev tîgin şafaktan eylemiş gül-gûn niyâm (K.14/10)

3.3.3. Eğlence Meclisi: Divanda renk ve şekil ilgisiyle gül ile eğlence meclisi unsurlarından şarap, kadeh ve mutrib(Bkz. *Bazı Tipler ve Meslek Erbabı*) arasında benzerlik kurulmuştur.

3.3.3.1. Şarap (mey, bâde): Kırmızı şarap, *mey-i gül-reng*(G.239/7), *mey-i gül-gûn*(G.20/4), *bâde-i gül-gûn*(G.59/6), *şarâb-ı gül-fâm*(R.5), *mey-i gül-fâm*(G.98/7) ve *gül-gûn şarâb*(G.197/1) gibi ifadelerle anlatılmış, hayalî ve güzel sebeplere konu edilmiştir.

Gül renkli şaraptaki görüntü sevgilinin sarhoş gözünün yansıması değildir, kadeh, gözünü açmış ve sevgilinin yüzünün âşığı olmuştur(G.20/3). Gül renkli şarabın verdiği hararet sevgilinin yanağını kırmızı güllere döndürmüş, bu güllerden (gül renkli şaraptan) onun yanaklarında nice gül bahçeleri açılmıştır:

Ârızın gül gül edipdir mey-i gül-gûn tâbı
Veh ki bir gülden açılmış nice gül-zâr sana (G.20/4)

Rint âşık, Ramazan'da şarap içmez. Gül renkli şarap için bayram hilalini hasretle gözlemesi rint âşığın gözlerine kara su indirir. Âşığın gül renkli şaraba ümitle heves etmesi, sarhoş olup haddini aşmasından ve sevgilinin eteğini tutma isteğinden kaynaklanmıştır(G.59/6):

İntizâr-ı mey-i gül-reng ile bayram ayına
Baka baka inecedir gözümüze kara su (G.239/7)

3.3.3.2. Kadeh (câm): *Câm*, şarap kadehidir; *gül-gûn câm*(K.12/I.1) ve *gül-fâm kadeh*(R.15) ise gül renkli şarap dolu kadehtir. İlkbahar gül mevsimidir, gülün açıldığı ve gül renkli şarap dolu kadehin döndüğü mevsimdir.

Gül fidanının dalındaki kırmızı güller, şekil ve renk olarak kırmızı şarap dolu kadehlere benzetilmiş, kendisi de bir fidan olan sâkî sevgiliden güle benzeyen içi şarap dolu kadehini göstermesi istenmiştir(K.9/2). Gül, bir önceki bahar mevsiminin bitmesiyle şarap içmemeye tövbe edenlere ilkbaharın gelmesiyle tekrar şarap kadehini sunmuş, baharın sevinciyle birlikte tövbelerini bozup şarap içmelerine sebep olmuştur:

Çıkmış iken bezm-i gül-şenden yine avdet edip
Câm-ı mey sundurdı ehl-i tevbeye tekrâr gül (K.9/7)

3.3.4. Süs Eşyaları: Süs eşyası olarak kıymetli taşlardan altın ile gülün ortasında daire şeklindeki sarı tohumlar, güzel kokulardan gül suyu ile sevgilinin teni, kına ile gül yaprağı arasında ilgi kurulmuştur.

3.3.4.1. Altın (zer): Sevgili, gül bahçesini gezmeye çıkar. Gül, saba yeli habercisinden sevgilinin gül bahçesini gezeceğini öğrenince onun ayağına saçmak için altınlar hazırlar:

Seyr-i gül-zâr etdigin peyk-i sabâdan fehm edip
Genc-i zer kılmış müheyyâ kılmağa îsâr gül (K.9/26)

3.3.4.2. Gül Suyu (gül-âb, cüllâb): Gülün taç yapraklarının damıtılmasıyla elde edilen hoş kokulu bir sıvıdır. Gül suyunun rahatlatma ve iyileştirme özelliği vardır. Gül bahçesinde her derde deva bulunur, sanki goncanın hokkasında şifa veren gül suyu vardır. Dünya, ilkbaharda sıkıntılarında kurtulur, nisan bulutu feyzinin gül suyuyla huzur bulur(K.25/5):

Bulunur her derde istersen gül-istânda devâ
Hokkasında goncenin san kim şifâ cüllâbı var (G.74/4)

Sevgilinin teni, gül suyu gibi saf ve güzel kokuludur. Sevgilinin ipek elbisenin altındaki teni kristal bir kap içindeki gül suyu gibi berraktır(Muh.1/1). Sevgilinin yanağının yansımaya saçı da toprağa gölge salar; bu yansıma, toprağı amber, suyu ise gül suyu yapar:

Aks-i rûyun suya salmış sâye zülfün toprağa
Anber etmiş toprağın adın suyun ismin gül-âb (G.27/3)

3.3.4.3. Kına (nigâr): Kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan yeşil tozudur. Yasemin yanaklı sevgili, baharda gül bahçesini gezmeye çıkarken gül yüzünün üzerine misk kokulu sümbül saçını dökmüş, narin ayağına gül yaprağı gibi kına yakmıştır:

Seyr ile saldı bâğa güzer ol semen-izâr
Envâ'-ı zîb ü zînet ile fasl-ı nev-bahâr

Dökmüş gül üzre sümbül-i gîsû-yı müşg-bâr
Yakmış latif ayağına gül-berg tek nigâr (Müs.1/4.1, 2)

3.3.5. Giyim Kuşam: Dönemin giyim kuşamından elbise ile gül arasında renk ilgisi kurulmuştur.

3.3.5.1. Elbise (hul'at, gönlek, don): Sevgilinin elbisesi gül renklidir. Sevgili, gül renkli elbise giyip gezmeye çıkar, her yanı dolaşıp döndüğünde yüzlerce âşığının kanına girmiş olur. Gül yüzlü sevgili, gül renkli gömleği ve kırmızı kıyafetiyle ateşten elbise giyip âşıkların ateşlerde yakar(Muh.1/3). Sevgili, gül renkli kırmızı elbisesiyle at üstünde dolaşınca âşığın gözü ciğer parçalarını gözyaşı üzerinde her yana gezdirir(G.37/3):

Ey giyip gül-gün demâdem azm-i cevlân eyleyen
Her taraf cevlân edip döndükçe yüz kan eyleyen (G.221/1)

3.3.6. Mimarî: Divanda gül ile mimarî alanına giren unsurlardan mimar(Bkz. *Bazı Tipler ve Meslek Erbabı*), tuğla ve çivi arasında renk ve şekle dayanan benzerlik ilgisi kurulmuştur.

3.3.6.1. Tuğla (hışt): Hışt, tuğla demektir. Gül goncasının bir düzen içerisinde üst üste dizilmiş olan kırmızı taç yaprakları birer kırmızı tuğladır. Bir duvar ustası olarak düşünülen gül, altın hazinesine benzetilen ortasındaki sarı tohumları korumak için renkli tuğlalar olan kat kat kırmızı yapraklarla duvar örecektir:

Berg-i güller sanma rengin hıştlar cem' eylemiş
Çekmege ol genc-i zer hıfzına bir dîvâr gül (K.9/27)

3.3.6.2. Çivi (mismâr): Goncanın yuvarlak kısmı çivinin başına, goncayı taşıyan dal ise çivinin ince ve uzun olan çubuk bölümüne benzetilmiştir. Gül bahçesindeki gül goncası, yeşilliğin tahtı seher yeli tarafından kıpırdatılmasın diye gölgesinden bir çivi çakmaktadır:

Tâ serîr-i sebzeyi depretmeye tahrîk-i bâd
Sâyesinden urdı her dürcüne bir mismâr gül (K.9/28)

3.3.7. Yazıyla İlgili Araç Gereçler: Divanda yazı ile ilgili araç gereçlerden mecmua, kitap, tomar ve sayfa şekil itibariyle güle benzetilmiştir.

3.3.7.1. Mecmua: Gül, kat kat yapraklarıyla bir mecmuaya benzer. Seher vaktinde açılan gül goncasının taç yaprakları mecmuanın sayfalarını oluşturur. Seherde goncanın

açılarak güle dönüşmesi, gül bahçesinde oturan ve mecmuasını açarak şiir ezberleyen bir kişiye benzetilir:

Seyr-i bâğ etdim seher gördüm açıp mecmû'asın
Hıfz edip bu matla'ı eylerdi istihzâr gül (K.9/21)

3.3.7.2. Kitap (kitâb, nüsha): Gül ve gül bahçesi şekil itibariyle kitaba benzetilmiştir. Saba yeli, sevgilinin yanağıyla ilgili özellikleri bulmak için devamlı olarak gül yaprağı kitabının sayfalarını çevirip ezberler. Gönlü kederlenen âşık, baharın gelmesiyle birlikte rahatlamak amacıyla gül kitabını açmak için gül bahçesine gider(TB.2/3.4). Sonbahar, akarsuyun düzenli akışını bozar ve gül bahçesi kitabının sayfalarını dağıtır(G.130/3):

Aktarıp bulmak diler vasf-ı ruhun kim muttasıl
Nüsha-i gül-berg evrâkın kılar ezber sabâ (K.5/6)

3.3.7.3. Tomar (tûmâr): Gül goncasındaki düzenli bir şekilde üst üste dizilmiş yapraklar kâğıt tomarına benzer. Gonca tomarı açılınca içerisindeki sırlar bilinir(TB.2/1.6). Gül, Kânûnî'nin güzel ahlakını susamlara açıklamak için her sabah goncadan bir tomar açar ve gül bahçesinde gezdirir. Yasemin mecmuası, yaban gülü kitabı ve gonca tomarı açıldıkça Ayas Paşa'nın güzel ahlakını anlatırlar(K.18/31):

Şerh edip süsenlere evsâf-ı hulkin gezdirir
Gonceden her subh açıp gül-şende bir tûmâr gül (K.9/49)

3.3.7.4. Sayfa (safha): Gül yaprağı sayfaya benzetilmiştir. Gül goncasındaki taç yapraklar bir kitabın sayfaları gibi birbirine bağlıdır. Bülbül, pergele benzeyen gagası ve hoş sesiyle sevgilinin güzelliğine dair inciler saçar, gül yaprağının sayfası üzerine yuvarlak yüzünün dairesini çizer:

Meger devr-i ruhun tarhın çeker gül safhası üzre
Kim olmuş gevher-efşân bülbülün pergâr-ı minkârı (G.270/2)

3.3.8. Aydınlatma Araçları: İlkbaharda açan kırmızı gül goncası şekil ve renk itibariyle dönemin aydınlatma araçlarından olan kandile benzetilmiştir.

3.3.8.1. Kandil (çerâğ): Kandil, içinde sıvı yağ ve fitil bulunan kaptan oluşmuş bir aydınlatma aracıdır. Gül bahçesindeki kırmızı yapraklı her gül goncası yanmakta olan bir kandildir(K.29/8). Gül fidanının dalındaki kırmızı güller geceleyin gül bahçesini aydınlatmak için ağaçlara asılmış birer kandildir. Servi boylu sevgilinin seherde gül bahçesine geleceğini duyan gül dalı, onun geçeceği yolu aydınlatmak için her tarafa bin kandil asar. Bahar, gül bahçesini süslediğinde, bülbül dikenini mesken tuttuğunda, gül, rüzgârın yolunda kandil yakar(R.48):

Ayş için gül-şen şeb-istânın münevver kılmağa
Her ağaçda asdı bir kandil-i pür-envâr gül (K.9/30)

Bâğa servim geldiğin bilmiş seherden şâh-ı gül
Rûşen etmiş reh-güzârı üzre her yan bin çerâğ (G.145/4)

3.3.9. Bazı Tipler ve Meslek Erbabı: Divanda dilenci, mimar, attar, mutrib ve hokkabaz gibi tipler ve meslek erbabı gül ile ilişkilendirilerek ifade edilmiştir.

3.3.9.1. Dilenci (sâ'il): Gülün açılması ve *el açmak* deyimi arasında ilgi kurulmuş, gül, şekil itibariyle el açmış dilenen bir dilenciye benzetilmiştir. Taç yapraklarının üzerine düşen çiy damlacıklarıyla gül, *Yapraklarının üzerindeki çiy tanesi mi, yoksa gül dilenci gibi el açıp (Kânûnî'nin) lütuf hazinedarından şahlara layık değerli inci mi almıştır?* şeklinde güzel bir sebeple ifade edilmiştir:

Katre-i şebnem midir yâ el açıp sâ'il kimi
Hâzin-i lutfından almış lü'lü'-i şehvâr gül (K.9/50)

3.3.9.2. Mimar: Yapıların planını yapıp bunların gerçekleşmesini sağlayan kimsedir. Gül fidanı olan gül-bün bir iş yerine, gül ise gül fidanı iş yerini harap bırakmak istemeyen mimara benzetilmiştir. Gül fidanı, bina yaparken ayağını kaldırarak yukarıya uzanmış ve bir ayak üzerinde çalışıp duvar ören bir mimar olarak düşünülmüştür:

Koymayıp devrinde virân kârgâh-ı gül-bünü
Bir ayağ üzre durup olmuş ana mi'mâr gül (K.9/51)

3.3.9.3. Attar: Güzel koku satan kişidir. Baharda çeşitli çiçeklerle bezenmiş gül bahçesi çarşıya, gül ise etrafa yaydığı güzel kokusuyla bu çarşıda yer alan bir attara benzetilmiş ve gül bahçesi çarşısının tam gezilecek zamana eriştiği anlatılmıştır:

Çâr-sû-yı bâğ seyrânı bugün mergûbdur
Kim şükûfe anda sarrâf oldu vü attâr gül (K.9/6)

3.3.9.4. Mutrib: Mutrib çalgıcıdır, tef ise zilli kasnağa geçirilmiş kursak zarından oluşan çalgı aletidir. Seher vaktinde gülün yuvarlak bir şekilde açılması, Kânûnî'nin meclisine çalgıcı olmak için her sabah eline bir tef alıp bülbülden musiki dersi alması şeklinde güzel bir sebeple açıklanmıştır:

Olmak için mutrib-i bezmi tutup bir dâ'ire
Öğrenir her subh bülbülden fen-i edvâr gül (K.9/46)

3.3.9.5. Hokkabaz: El çabukluğuyla birtakım şaşırtıcı olaylar yapmayı meslek edinen kimsedir. Gül goncası şekli itibariyle hokkaya, gül ise hokkabaza benzetilmiştir. Goncanın güle dönüşmesindeki ani şekil ve renk değişikliği bir hokkabazın el çabukluğu güzel sebebiyle ifade edilmiştir. Gonca şekil itibariyle hokka, goncanın çanak yapraklarının açılmasıyla oluşan gül kişileştirilerek hokkabaz olarak tasavvur edilmiştir. Hokkabaz olan gül, hayret edilecek bir hızla goncanın hokkasını değiştirerek gizlemiştir:

Kıldı pinhân goncenin lu'b ile gözden hokkasın
Bulmak olmaz hiç reng ile zihî ayyâr gül (K.9/15)

3.3.10. Âdet ve Gelenekler: Divanda gülün ilkbaharda açılması ile gelin olmak, sarıya gül takmak, kan aldirmek ve erkek çocukları sünnet ettirmek gelenekleri ilişkilendirilerek güzel sebeplere konu edilmiştir.

İlkbaharda açan kırmızı gül, güzelliği ve canlı kırmızı rengi dolayısıyla gül bahçesi düğün alayında kırmızı peçeli bir geline benzetilmiştir:

Gül-i sürh-i sūrî arûs-ı mukanna'
Dıraht-ı şükûfe nigâr-ı mu'ammem (K.27/6)

Gül, güzellerin sarığına bir süs olarak takılır. Gül yanaklı güzellerin, gülü sarıklarına süs olarak takmaları gibi, ihtiyar felek de ezel gününden beri güneşi başına takmıştır:

Başa çalmış mihrini rûz-ı ezelden çarh-ı pîr
Eyle kim gül-ruhlar eyler zînet-i destâr gül (K.9/44)

İlkbaharda kan tutunca neşterle kan aldırılır. Gül bahçesi, ilkbaharda açan kırmızı gülleriyle kan aldiren bir insanın gövdesi gibi kıpkırmızı olmuştur. Kırmızı güllerin açılması, baharın coşkusıyla heyecandan gül fidanının gövdesinde kanlı düğümlerin oluştuğu ve rüzgâr hekiminin kan aldirmek gerektiği teşhisiyle de fidanın kanıyla gül bahçesinin gül gül kana boyandığı güzel sebebiyle açıklanmıştır. Ayrıca gülün açılması, hava kan alıcısının dikenden bir neşter çekerek gül fidanlarının kan tutan uzuvlarından kan aldığı hayalî sebebiyle de ifade edilmiştir(K.25/6):

Bahârdan ten-i gül-bünde eyleyip heyecân
Harâret-i demevî kıldı ukdeler peydâ

Boyandı kanı ile safha-i çemen gül gül

Meger ki fasdına hüküm eylemiş tabib-i hevâ (K.1/34, 35)

Erkek çocuklar genellikle küçük yaşta sünnet ettirilir. Gül bahçesinde henüz açmış gül goncası sünnet olmuş küçük bir çocuğa benzetilmiş, gülün kırmızı taze taç yaprakları sünnet esnasında bahçeye gül gül saçılan kan damlaları olarak tasavvur edilmiştir:

Çemende eylediler tıfl-ı gonceyi mahtûn
Saçıldı gül-şene gül gül cerâhatinden kan (K.29/11)

4. Kişiler ve Kişilikler: Bu bölümde gül ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgi kurulan sevgili, âşık, rakip ve zahitten bahsedilmiştir.

4.1. Sevgili: Divan şiiri geleneğinde sevilen kişidir. Divanda sevgili, bazen gençlik, nazlılık, incelik ve güzellik itibarıyla güle benzetilmiş, bazen gül, hayranlığı ve tutkulu aşkı sebebiyle sevgilinin bir âşığı olarak gösterilmiş, bazen de sevgili ile gül karşılaştırılmış ve sevgilinin güle üstün olduğu ifade edilmiştir.

Sevgili her hâliyle bir güldür. Genç, güzel, nazlı, narin ve vefasız olması, rakip olarak nitelendirilen dikenle birlikte bulunması, bülbülün âşık olarak düşünülmesi dolayısıyla sevgili, *gül*(G.17/6), *gül-i tâze*(G.20/1), *gül-i ra'nâ*(G.226/1) ve *gül-i handân*(G.195/7) olarak nitelenmiştir. Sevgili, bir defa gören kişinin hayran olacağı nazlı bir güldür, âşığının nazlı ve güzel güldür. Âşığı ona *gülüm* diye hitap eder:

Öyle ra'nâdır gülüm serv-i hurâmânın senin
Kim gören bir kez olur elbette hayrânın senin (G.169/1)

Sevgili güldür. Âşık, gül bahçesine girip gülü gördüğünde sevgiliyi hatırlayarak derdinden yakasını yırtar(G.199/1). Güle benzeyen sevgilinin aşk derdinden dolayı âşığın döktüğü kanlı gözyaşları sararmış yanağını kırmızıya boyar ve bu hâlinin saba yeli tarafından sevgiliye bildirilmiş olmasını umar:

Ey gül gamında eşk ruh-ı zerdim etdi al
Bildirdi ola sûret-i hâlim sabâ sana (G.17/6)

Sevgili taze bir güldür. Sadık âşık, gamdan ölse de taze, zarif ve nazlı bir gül olan sevgiliyi incitmemek için inleyen gönlünün derdini ona söylemez:

Gamdan öldüm demedim hâl-i dil-i zâr sana
Ey gül-i tâze revâ görmedim âzâr sana (G.20/1)

Sevgili narin ve güzel bir güldür; çılgın bir âşığının, eteğine yapışmasından endişe ettiği için yere kadar uzanan eteğini toplayıp gezer:

Ele alır gezicek ol gül-i ra'nâ etegin
Vehm eder kim tuta bir âşık-ı şeydâ etegin (G.226/1)

Sevgili yeni açılmış bir gül gibi güzeldir. Açılmış gülünü görebilmesi mümkün olsaydı, âşık da bülbül gibi gül bahçesine giderdi:

O gül-i handânı görmek mümkün olsaydı bana
Sen tek ey bülbül gül-istâna güzâr etmez m'idim (G.195/7)

Gül, sevgilinin âşığı ve hayranıdır. Sevgilinin ayağının tozunu gözüne sürme yapmak için her sabah yolları tutup esen yelden sevgilinin bulunduğu yerin toprağını sorar. Gül, servi salımlı sevgilinin güzelliğine âşık olunca göğsünü parçalayarak kanlı yaralarla doldurur(K.9/22):

Tûtiyâ-yı çeşm için her subh-dem yollar tutup
Hâk-i dergâhın sabâdan eyler istifsâr gül (K.9/25)

Sevgili, güzellikte gülden üstündür; hiçbir gül bahçesinde sevgilinin güzelliğinde bir gül açılmaz(G.73/2). Sevgili, ayva tüylerinin inceliği hususunda reyhan çiçeğiyle, güzellikte ise yeni

açılmış bir gül ile bahse girişebilir(G.46/1). Bahçıvan zahmete girerek bin gül bahçesini sulasa, sele verse de sevgilinin yüzüne benzer bir gül yetiştiremez. Sevgiliyle arasında yüz fark olduğu için, gül, sevgiliye benzetilmemelidir. Sevgili kimseye görünmeyen bir güzelken, gül, güzelliğini herkese gösteren, elden ele dolaşan, dalından kopartılıp pazarda satılan pazar yeri güzelidir:

Suya versin bâğbân gül-zârı zahmet çekmesin
Bir gül açılmaz yüzün tek verse bin gül-zâra su (K.3/4)

Gül ne nisbetdir sana senden ana yüz fark var
Sen büt-i perde-nişînsin şâhid-i bâzâr gül (K.9/23)

Divanda sevgilinin kendisinin yanı sıra boyu, yüzü, yanağı, ağzı, dudağı ve teni, güle, gül fidanına ve gül yaprağına benzetilerek övülmüştür:

4.1.1. Boy: Sevgili, gül endamlı bir servidir(G.205/1), nazik boyuyla güzel bir gül fidanıdır. Baharda kırmızı güller açılıp gül fidanın dalında göründüklerinde kendisi de bir fidan olan sâkî sevgiliden gülünü, yani içi şarap dolu kadehini göstermesi istenir:

Câm tut sâkî ki gül-bünler gül izhâr etdiler
Sen dahî bir gül-bün-i ra'nâsın et izhâr gül (K.9/2)

4.1.2. Yüz ve Yanak (*çehre; ruh, ruhsâr, ârız, had*): Gül-ruh(G.117/1), gül-ruhsâr(K.18/16) ve gül-ârız(G.36/7) denilerek gülün kırmızı, taze ve parlak taç yaprakları, sevgili ve övülen kişilerin yüzü ve yanağı için kendisine benzetilen olarak kullanılmıştır.

Sevgili gül yüzlüdür(G.175/9), gül çehreli bir sâkîdir(G.138/3). Âşık, sabahleyin, sevgilinin gül yüzünü görme isteğiyle gül bahçesine gezintiye çıkar, gülü görüp sevgiliyi hatırlayınca gözyaşı incileri saçar(Tah.2/3). Sevgilinin gül yüzünde saba yelinin etkisiyle uçuşan kıvrım kıvrım saçı, gül bahçesinde kanat açıp uçan siyah kargaya benzer:

Sabâdan gül yüzünde sünbül-i pür-pîç ü tâb oynar
Sanasın per açıp gül-şende bir müşğîn gurâb oynar (G.70/1)

Sevgilinin yanağı gül renklidir(R.21), gül yaprağı gibi taze, nazik ve narindir. Goncanın yeşil çanak yaprakları çatlayıp kırmızı taç yaprakları görüldüğünde peçenin ardından güzel bir yanak belirir(K.9/1):

Serv ü gül nezzâresin n'eyler sana hayrân olan
Kim kadın serv ü ruhun gül-berg-i ra'nâdır senin (G.170/4)

Saba yeli, gül yanaklı servi boylu sevgiliden haber vermeyince âşığın bahtının goncası açılmaz, ümit fidanı meyve vermez. Âşık, aşk derdinden yakasını yırttığı için ayıplanıp kınanır, ancak gül yanaklı sevgilisinin güzelliği görülmüş olsa ayıplanmazdı(G.36/7). Su da gül yanaklı servi boylu bir sevgilinin nazlı yürüyüşüne aşkından dolayı başıboş bir şekilde akar(G.83/5):

Bana bâd-ı sabâ ol serv-i gül-ruhdan haber vermez
Açılmaz gonca-i bahtım ümîdim nahli ber vermez (G.117/1)

4.1.3. Ağız ve Dudak (*dehen*): Gonca, sevgilinin ağzı ve dudakları için sembol olmuştur. Bazen ağız ve dudaklar, küçüklük, darlık, yuvarlaklık, tazelik ve kırmızılık itibariyle henüz açılmış bir goncaya benzetilmiş, bazen de dudak goncadan üstün gösterilmiştir.

Sevgili, gonca dudaklı ve gül yanaklıdır(G.284/3). Dünya gül bahçesinin bahçıvanı, sevgilinin ağızını hayal ederek gülen goncalar yetiştirir(G.136/5). Sevgilinin gökten incek ve yerden bitecek kadar çok âşığı vardır; güneş, sevgilinin parlak yanağına, taze gül yaprağı da la'le benzeyen kırmızı dudağına âşıktır:

Olur ruhsârına gün la'line gül-berg-i ter âşık
Sana eksik degil gökden iner yerden biter âşık (G.152/1)

Sevgilinin ağzı, tebessüm etmiş bir goncadır, yani henüz açılmış kırmızı bir gül goncasıdır. Âşık, sevgilinin servi boyu için ah eder, kırmızı taç yaprakları henüz açılmış bir gül goncası gibi olan kırmızı dudakları için kan ağlar; açılmış bir gonca gibi olan ağzını görünce hayretten dili tutulur, konuşamaz(G.53/1):

Âh eylediğim serv-i hırâmânın içindir
Kan ağladığım gonca-i handânın içindir (G.105/1)

Sevgilinin dudağı, gül goncasından daha üstündür. Hiçbir gül fidanı sevgilinin servi boyuna benzemediği gibi hiçbir gül fidanındaki gonca da sevgilinin gülen la'l dudakları gibi olmaz. Gül yaprağı, narin, nazik ve renkli olsa da sevgilinin can besleyen la'le benzetilen dudağı gibi şirin olamaz. Gül goncası, incelik ve güzellikte sevgilinin la'l dudağıyla bahse girer, ancak o inci saçan la'l dudak söz söylemeye başlayınca gonca acaba ne yapar?(G.141/5). Gülen gonca'yı naziklikle anan kişi, sevgilinin inci saçan la'l dudaklarını görünce utanmaz mı?(G.53/6):

Hansı gül-şen gül-büni serv-i hırâmânınca var
Hansı gül-bün üzre gonca la'l-i handânınca var (G.73/1)

Var gül berginde hem el-hak nezâket birle reng
Lîk cân-perver leb-i la'lin kimi şîrîn degil (G.179/2)

4.1.4. Ten: Sevgilinin teni, saflığı ve güzel kokusu açısından gül suyuna benzetilmiştir. Sevgilinin ipek elbisenin altındaki teni kristal bir kap içindeki gül suyu gibi berraktır. Göğsü berrak bir su, düğmesi ise bu suyun üzerindeki hava kabarcığıdır:

Ey harîr içre tenin mutlak bilûr içre gül-âb
Göğsün âb-ı rûşen ol âb üzre dügmendir habâb (Muh.1/1)

4.2. Âşık: Divan şiiri geleneğinin seven kişisidir. Divanda seven kişi olarak divan şiiri geleneğindeki âşık tipi ve gül yer almaktadır. Âşık, vuslat uğrunda sevgilinin her türlü eziyetine katlanarak gül renkli gözyaşları dökmüş, gül ise sevgilinin güzelliğine âşık olmuş, göğsünü parçalayarak kanlı yaralarla doldurmuştur.

Âşık, sevgiliyi gül, kendisini diken olarak görür. Gül olan sevgiliye seslenir, sohbetinden utanıp kendisini terk etmemesini, çünkü dikenini terk eden gülün solduğunu söyler:

Sohbetimden âr edip ey gül beni terk etme kim
Gül olur efsürde terk-i sohbet-i hâr eylegeç (G.51/3)

Âşık, nazlı, narin ve güzel bir güle âşık olur(G.244/1). Aşk derdinden yakasını yırttığı için ayıplanır, ancak gül yanaklı sevgilisinin güzelliği görülmüş olsa ayıplanmazdı. Âşığın hâlini ancak kendisi gibi aşk çılgını olan bülbül anlar. Çılgın bir bülbül olan âşık, gül bahçesinden, ince uzun boylu ve gül yanaklı bir sevgiliden ayrılmıştır(Muh.2/1):

Ey Fuzûlî bil ki ol gül-ârızı görmüş degil
Kim ki ayb eyler benim çâk-i girîbânım görüp (G.36/7)

Âşığın boyu gam gül fidanıdır, sevgilinin gamze okları bu fidandaki diken, okların temreni ise bir goncadır. Âşık, sevgilinin kana bulanmış temreninin hayali daima gözü önünde olmasından mutludur, çünkü o temrenlerin her biri âşık için âdeta taze bir gül yaprağıdır(G.14/4). Âşık, güzel bir gül olan sevgiliye *Dikensiz gül olmaz* atasözünü hatırlatarak güle benzeyen parçalanmış ve kanayan göğsünden dikenini andıran gamze okunu eksik etmemesini ister(G.118/2):

Oklarından kim diken tek sancılıpdır her taraf
Gül-bün-i gamdır kadim her gonca bir peykân ana (G.10/2)

Âşık, gam gül bahçesinin gözyaşıyla yetiştirilmiş bir fidanıdır, göğsündeki yaraları yaprağı, ateş saçan ahı ise meyvesidir(G.120/4). Gül fidanının dalındaki kırmızı taç yapraklar

gül yaprağı sanılmamalıdır, âşığın kanlı gözyaşları yapraklara aktığında ciğer kanını döker ve yaprakları kana boyar. Sevgilinin dudağından ayrı kalması âşığın ciğerini kanatır, sararmış çehresini kanlı gözyaşlarıyla gül rengine döndürür(G.166/1). Her gözünü açtığında güzel bir gül olan sevgilinin yüzünü görmeden gözünü tekrar yumarsa gül renkli gözyaşları dünyayı kaplar:

Berg-i gül sanma ki hûn-âbe dökene demde gözüm
Nice yaprağa ciger kanı salıp kan etdim (G.199/5)

Görmesem her göz açanda ol gül-i ra'nâ yüzün
Göz yumunca eşk-i gül-günüm tutar dünyâ yüzün (G.228/1)

Gül de aynı zamanda âşıktır, sevgilinin âşığı ve hayranıdır. Gül, servi salımsız sevgilinin güzelliğine âşık olunca göğsünü parçalayarak kanlı yaralarla doldurur. Sevgilinin ayağının tozunu gözüne sürme yapmak için her sabah yolları tutup esen yelden sevgilinin bulunduğu yerin toprağını sorar(K.9/25):

Âşık olmuş hüsnüne ey serv-i hoş-reftâr gül
Çâk çâk etmiş seninçin sîne-i efgâr gül (K.9/22)

4.3. Rakip (*gayr, aşığâr, özge*): Divan şiiri geleneğinde rakip, devamlı olarak âşığın karşısında yer alan kötü, çirkin ve zararlı bir engeldir. Sevgili bir güldür, rakip ise âşığın sevgiliye kavuşmasına engel olmasından dolayı âşık için bir dikendir. Divanda rakip, gül yüzlü sevgilinin etrafında yer alması, sevgilinin iltifatına mazhar olması ve âşığı kıskandırması özellikleriyle yer almıştır.

Sevgili, âşığın kanını kıskançlık kılıcıyla dökerken rakiple şarap içip gül bahçesini gezer(G.221/3). Gül yüzlü sevgili, âşığını ateşe yandırırken rakibin meclisine mum olup aydınlatır(G.175/9). Gül yanaklı sevgilinin rakip ile gizlice meclis kurması âşığın içerlemesine sebep olur:

Fuzûlî gayr ile halvet meger bezm etmiş ol gül-ruh
Rakib-i kec-revi gördüm bu gün bârî yaman serhoş (G.134/7)

4.4. Zahit: Divan şiiri geleneğinde, ilmin ve imanın kabuğunda kalan, vakıf olmadığı konularda hüküm verip devamlı olarak yasaklamaya başvuran, iç dünyasını bilmediği hâlde rint âşığa saldıran kaba bir sofudur. Divanda gül renkli şarabı yasaklamasıyla anılmıştır.

Zahit, 'akla ziyandır' diyerek gül renkli şarabı yasaklar. Gül renkli şarabı terk etmek âşık için akıl kârı mıdır? Âşık, gül çehreli sâkînin 'Eline kadeh al, şarap iç' nasihatine karşılık, kaba sofunun 'Kadehi terk et, şarap içme' yasaklamasına muhatap olur(G.63/6):

Mey-i gül-günü dedin akla ziyândır zâhid
Bu mudur akl ki terk-i mey-i gül-gün etdin (G.167/2)

5. Maddî ve Manevî Hâller: Bu bölümde gül ve gül bahçesiyle ilişkilendirildikleri oranda maddî ve manevî hâllerden genellikle âşığın muhatap olduğu aşk, ayrılık, yara ve kan ele alınmıştır.

5.1. Aşk: Divan şiiri geleneğinde aşk ana temadır, âşık ile maşuğu birbirine bağlayan asıl unsurdur; maddî ve manevî çeşitli unsurlara benzetilerek somutlaştırılır. Divanda aşk, gül bahçesine benzetilmiş ve devranın gözüyle şair, aşk gül bahçesinin taze bir fidanı olarak nitelenmiştir:

Sen hem nihâl-i nevres-i gül-zâr-ı aşksın
Ger gitdi berg hâtırına yetmesin gubâr (K.37/43)

5.2. Ayrılık (*fırâk*): Âşığın sevgiliden uzakta bulunma hâlidir. Divanda âşığın gül yanaklı sevgiliden uzakta olması ve gülün dikenden yüz çevirip ayrılmak istemesi ifade edilmiştir.

Âşık, ayrılık gül fidanıdır; ayrılık zamanı, âşığın baharındır. Sevgilinin ayrılığından dolayı âşığın kanı gül gül dökülür. Âşık, gül yanaklılara seslenir ve ayrılık mihnetiyle huzuru bulmuş gönlüne vuslat vaadiyle ıstırap verilmemesini ister(G.288/3):

Vaslından ayrı n'ola kanım dökülse gül gül
Ben gül-bün-i firâkım bu fasldır bahârım (G.192/4)

Gül, aşağılık bir zengin gibi aslından utandığı için sebepsiz yere dikenden yüz çevirir, ondan ayrılmak ister. Gül, dikenden ayrılıp başkalarının arkadaşı olduğu ve onlarla sohbet ettiği için bağrına kıskançlık dikenini batır(K.9/17):

Yüz çevirmiş hârdan ayrılmak ister bî-sebebe
Mün'am-ı nâkes kimi aslından eyler âr gül (K.9/16)

5.3. Yara: Vücutta oluşan kesiktir. Divanda âşığın vücudundaki kanayan yaralar yeni açılmış kırmızı güllere benzetilmiştir. Aşk kılıcının âşığın vücudunda oluşturduğu kanayan yaraları ayıplamamalıdır, çünkü bu yaralar aşk gül bahçesinin açılmış kırmızı gülleridir:

Çâklar cismimde tîg-i aşkdan ayb etmeniz
Kim cünûn gül-zârının bunlar gül-i handânıdır (G.86/4)

5.4. Kan (hûn): Divanda kan, kırmızı rengi dolayısıyla, kapalı hâldeki gonca; taç yaprakları belirmiş gül goncası; âşığın gözyaşı, ciğeri ve gönlü; sünnet olma ve kan aldırma ile ilgili olarak çeşitli tasavvurlarda zikredilmiştir.

Gonca kapalı hâldeyken feleğin zulmüyle bağı kan olur. Daha sonra gönlü yüz lütufla açılır, sıkıntılarından kurtulur ve gülmeye başlar:

Gonca bağı dehr bî-dâdıyla evvel kan olur
Sonra yüz lutf ile gönli açılır handân olur (K.7/1)

Âşığın gözyaşı(G.199/5), ciğeri(G.199/5) ve gönlü(K.5/23) kanlıdır. Âşığın gözyaşları gül renklidir. Gül renkli kanlı gözyaşları sevgilinin al yanağı gülünün sadakasıdır(G.274/1). Âşık, güle bakınca göz girdabına kan dalgası salar(K.28/3), sevgilinin gül yanağına karşı gözünden kanlı gözyaşları döker(G.264/5). Lale renkli gözyaşları gül gül damlayıp âşığın makamını gül bahçesine döndürür(G.163/5). Kanlı gözyaşları döken âşığın sarı benzinde şarabın hararetinin kırmızılığını görenler, sonbahar mevsiminde acayip bir kırmızı güldür diye hayret ederler:

Reng-i zerdim ile sürhün görüp eyler hayret
Ki hazân içre aceb bu ne gül-i hamrâdır (K.38/4)

Gül bahçesinde yeni açılmış bir gül goncası sünnet olmuş bir çocuğa benzetilmiş, gülün kırmızı taze taç yaprakları sünnet esnasında bahçeye gül gül saçılan kan damlaları olarak tasavvur edilmiştir(K.29/11). Baharda gülün açılması, hava kan alıcısının diken neşteriyle gül fidanlarının kan tutan organlarından kan aldığı hayalî sebebiyle açıklanmıştır:

Hevâ fessâdı çekdi hârdan neşter meger bildi
Ki düşmüşdür girih gül-bünlerin a'zâsına kandan (K.25/6)

6. Tabiat: Bu bölümde gül ile renk ve şekil ilgisi dolayısıyla kozmik âleme dair unsurlardan felek ve yıldızlara yer verilmiştir.

6.1. Felek: Felek, gökyüzüdür, şafak ise güneşin doğmasından kısa bir süre önce beliren kızıllıktır. Mine renkli felek, şafak kızıllığıyla lale renkli olmuştur. Ufuk, sanki billur şişedeki gül renkli şarabın rengini dışarıya yansıtmıştır:

Lâle-reng ola şafaktan felek-i mînâ-fâm
Taşra salmış kimi aks-i mey-i gül-gün mînâ (G.23/3)

6.2. Yıldız: Işıklı gök cisimlerinden her biridir. Tabiatın koyu tondaki yeşilliği gökyüzü, gül ise bu boşlukta bir yıldız olarak tasavvur edilmiştir. Sabah esen yel, dökülmüş gül

yapraklarını yeşil bitkiler üzerinde uçuştururken yemyeşil ortam gökyüzünü, gül ise gökyüzündeki bir yıldızı andırmıştır:

Sebze üzre gezdirir bâd-ı sabâ gül bergini
Sanki sebze âsmândır kevkeb-i seyyâr gül (K.9/14)

7. Zaman: Bu bölümde gülün açıldığı zaman olarak seher vakti ve ilkbahar mevsiminden, gülün solup yapraklarını döktüğü vakit olarak da sonbahar ve kış mevsimlerinden bahsedilmiştir.

7.1. Seher: Güneş doğmadan önceki zamandır, tan yerinin ağarmadan biraz önceki vakittir. Seher vaktinde gece gündüze döner, tabiat canlanır, yel eser, gül açar, çiy düşer, bülbül öter ve gül bahçesine gezmeye çıkar.

Seher, gülün açıldığı ve bülbülün öttüğü(G.69/7) zamandır, gül bahçesinin gezileceği en uygun vakittir. Gül, sevgilinin seher vaktinde bahçeye gelmesi üzerine açılır. Gül dalı, servi boylu sevgilinin seherde gül bahçesine geleceğini duymuş, onun geçeceği yolu aydınlatmak için her tarafa bin kandil asmıştır(G.145/4):

Seher gül-zâre gir billâh bu mevsimlerde vü her dem
Temâşâ kıl ki dîvânında gülün hoş temâşâdur (TB.2/1.5)

7.2. İlkbahar: Divan şiiri geleneğine göre bahar neşe ve sevinç kaynağıdır, gezme, yeme, içme ve eğlenme zamanıdır. Gül mevsimidir, gülün açıldığı, bahçeyi süslediği, kokusunu etrafa yaydığı dönemdir.

İlkbahar, gönül mülkünün fethedildiği(K.9/4), gül bahçesinin çiçeklerle donandığı(K.1/26), dünya gül bahçesinde cennet güllerinin açıldığı(K.9/53) bir mevsimdir. Gülün açma vakti olması ve güle çok değer verilmesi dolayısıyla baharın bir adı da gül devridir(K.39/11), gül mevsimidir(K.28/7), gül günleridir(G.301/2), gül zamanıdır(TB.2/4.1). İlkbahar mevsiminde gül bahçesinde gülün açılmasıyla birlikte, dünya, İrem bağına kıskandıracak seviyeye gelir:

Erişdi vakt ki gül basa bûsitâna kadem
Cihânı eyleye lutf-ı bahâr reşk-i İrem (K.16/1)

İlkbahar mevsiminde dünya, sıkıntılarından kurtulur ve nisan bulutu feyzinin gül suyuyla huzur bulur(K.25/5). İlkbahar, gül bahçesinin gezildiği zamandır(TB.2/1.4). Gül, rengi ve kokusuyla bahçeyi cennete döndürdüğü için baharda gül bahçesi gezilmelidir:

Âdem isen bâğ seyrin eyle bu mevsimde kim
Bâğı reng ü bûy ile kıldı behişt-âsâr gül (K.9/5)

İlkbahar günleri, şarap kadehinin döndüğü zamandır(TB.2/1.4), zevk, eğlence, yeme ve içme günleridir. Lalenin açıldığı, gülün güldüğü, yeme ve içme zamanının geldiği, bitkilerin hâl diliyle şarap içmeyi ima ettikleri bir mevsimdir(TB.2/1.3). Gül mevsimi olan ilkbahar günleri rint âşık için şarap içme zamanıdır(TB.2/5.5). Diğer mevsimlerde şarap içmeyi terk eden âşık, gül günleriyle birlikte şarap içmeyi terk etmenin pişmanlığını yaşar(G.301/2). Gül mevsiminde yeme, içme ve eğlenmenin hoş olduğunu düşünür, dünyanın kârı ve zararıyla vaktini geçirmek istemez, sâkiye seslenerek kadeh sunmasını ister:

Getir sâkî kadeh kim ayş hoşdur gül zamânında
Zamân fevt etme dehrin gussa-i sūd u ziyânından (TB.2/4.1)

7.3. Sonbahar ve Kış: Sonbaharda bülbül susmuş, gül fidanı ve gül guncasının yaprakları solmuş, sararmış ve dökülmüştür. Hazan yeli ağaçlarda yaprak ve meyve bırakmamıştır. Gül bahçesinin ilkbahardaki rengi, kokusu ve canlılığından eser kalmamıştır. Kış mevsiminde rüzgâr daha sert esmeye başlamış, hava soğumuş, yağın yağmur ve kar ile birlikte gül bahçesi perişan olmuştur.

Gülün ömrü bahar mevsiminin süresi gibi kısa olur. Gül fidanına sonbahardan afet vardır(Müs.2/7). Sonbahar ve kış mevsimlerinde gül yaprakları solar ve kurur. Gül dalındaki yapraklar yele verilir:

Bergini şâh-ı gül yele vermişdi ser-te-ser
Ya'ni tecemmüline cihânın ne i'tibâr (K.37/4)

Sonbaharda yağan yağmur ve meydana gelen seller ile birlikte akarsuyun düzenli akışı bozulur, gül bahçesi kitabının sayfaları dağılır. Sonbahar yeli, gül budağındaki yaprakları dökerek budağı çıplak bırakır, hatta budağı kırar(K.6/15). Kış mevsiminin askerleri hücum edip lale ve gülü yağmalar(K.6/2):

Kat' edip fasl-ı hazân âb-ı revân şîrâzesin
Nüsha-i gül-zârın evrâkın perîşân eylemiş (G.130/3)

8. Dört Unsur: Varlık âleminin esasını teşkil eden su, ateş, toprak ve havadır. Divanda bu unsurlardan su, ateş ve hava ile gül arasında ilgi kurulmuştur.

8.1. Su: Bu bölümde su ve çiyden bahsedilmiştir. Su, düzensiz akma ve yansıtma özellikleriyle, çiy ise seherde gülün üzerine düşmesi yönüyle ele alınmıştır.

Su, gül yanaklı sevgilinin nazlı nazlı salınarak yürüyen servi boyuna aşkından dolayı avare bir âşık gibi başıboş akar:

Su ki ser-gerdân gezer başında vardır bir hevâ
Gâlibâ bir gül-ruhun serv-i hurâmânın sever (G.83/5)

Gül bahçesini gezerken sevgilinin al yanağı suya yansır. Su, sevgilinin al yanağının yansımaları alır ve güllerin resmini yapar, yani gülleri yetiştirir:

Aldı gül-zâr içre su aks-i izâr-ı âlini
Çekdi güller sûretin manzûr edip timsâlini (G.296/1)

Çiy (*jâle, şebnem*) ile gülün bir arada zikredilmesi ilkbaharda seher vaktinde gülün üzerine düşen su damlacıklarına dayanır. Seherin serinliğinde gül yapraklarına düşen çiy damlacıkları, yapı, şekil ve renk itibarıyla su, inci tanesi, gümüş para ve taş olarak tasavvur edilmiştir.

Saba yeli, taze gül yaprağı yüzünü çiy taneleriyle yüz kere yıkamadıkça sevgilinin ayağının tozuna yüz sürmesine izin vermez:

Ayağın tozuna yüz sürmege vermez sabâ ruhsat
Yüzün şebnemle yüz kez yummadan gül-berg-i sır-âbın (G.158/3)

Gül, taze kırmızı taç yapraklarından ortalığa çiy tanesinden inci dağıtır, güzellerin gülen dudağı gibi inci saçır:

Dürr-i şebnem saçdı rengîn berglerden her taraf
La'l-i handân etdi hublar kimi gevher-bâr gül (K.9/12)

Gülün üzerine düşen su damlacıklarını çiy tanesi sanmamalıdır. Gül, Kânûnî'nin adaletli devrinde, bülbülün derdine ortak olup onun gümüş parasını koynunda saklamaktadır:

Adli eyyâmında şebnem sanmanız kim bülbülün
Akçasın koynunda hıfz etmiş olup gam-hâr gül (K.9/52)

Çiy taneleri, gülün taç yapraklarının belirmesiyle goncanın başına cefa taşları yağdırır. Çiy tanesi taşları gül fidanlarının gövdesini morartır(K.28/9):

Bilindi goncede gül bergi zâhir olmak ile
Ki gonce başına yağdırdı jâle seng-i cefâ (K.1/10)

8.2. Ateş (od, ahker): Divanda ilkbaharda açılan kırmızı gül ile ateş arasında kırmızı rengi esas alan benzerlik ilgisi kurulmuştur.

Gül, kırmızı rengiyle ateşe müpteladır(K.9/20), kendisi de bir ateş korudur(G.12/5). Gülün kırmızı rengi gül fidanının kalbine korku ateşi salar(K.1/29). Birçok gülün açılmasıyla kıpkırmızı olan gül bahçesi zalim biri tarafından ateşe verilmiştir(K.9/35). Cennette ateş olmadığı söylene de gül bahçesi ateş renkli güllerle cennet bahçesini kiskandırır:

Diyerler cennet içre âteş olmaz bu acebdir kim
Gül-istân âteşin gül birle reşk-i bâğ-ı cennetdir (TB.2/2.3)

Şarabın hararetiyle yanağı kızarıp gül gül terleyen sevgilinin yanağı ateş, kızaran yanağındaki ter damlaları ise ateşten çıkan su olur. Güzeller, terlemiş yanakları ile âşığın gönlünü açarlar, bu gül bahçesinden âşığa ateşten su verirler(G.9/7):

Veh ne sâhirsın ki oddan su çıkardın sudan od
Terletip ruhsârını gül gül kılarda tâb-ı mül (G.178/2)

Gül yüzlü sevgili, gül renkli gömleği ve kırmızı kıyafetiyle ateşten elbise giyip âşıklarını ateşlere yakar:

Ey yüzi gül gönleği gül-gün u donı kırmızı
Âteşin kisvet giyip odlara yandırdın bizi (Muh.1/3)

Gül çehreli güzellere âşık olanlara deli denirse şaşılmaz, çünkü akıllı olan kişi kendisini göz göre ateşe atmaz:

Deli dersem n'ola uşşâkına gül-çehrelerin
Özüni göz göre odlara salar mı âkıl (G.175/7)

8.3. Hava (*bâd, bâd-ı bahâr, sabâ*): Divanda ilkbaharda seher vaktinde esen yel ve gülün açılması üzerinde durulmuştur.

Saba yeli habercidir, ilkbaharda gül bahçesinde letafetle eser(K.6/5), lale ve gülü müjdeler(K.24/2), seherde goncanın açılıp kırmızı taze bir gül hâline gelmesini sağlar(K.5/23). Lale ve nesrinin yüzündeki perdeyi kaldırır, gülün yüzünden utanma örtüsünü açar. Gülü sıkıntılı hâliinden kurtarıp rahatlatır(K.9/10). Gülen gül yapraklarının yüzündeki peçeyi kaldırınca bülbül, figanıyla dünyayı feryada getirir(K.25/1):

Dün subh-dem ki lâle vü nesrîn salıp nikâb
Gül çehresinden aldı sabâ perde-i hicâb (Müs.1/7.1)

9. Hayvanlar: Bu bölümde nazlı, ilgisiz ve acımasız bir sevgili olan güle karşı durmadan feryat eden bir âşığı temsil eden bülbüle yer verilmiştir.

9.1. Bülbül (*andelîb, mürğ-i çemen*): Sesinin güzelliğiyle meşhur olan ötücü bir kuştur. Divanda bülbül, gül bahçesini mekân tutması, güle tutkulu bir aşkla bağlanması, aşkının delili olarak durmadan ötmesi, feryat ve figanıyla ölüm uykusundaki tabiatı ve gülü uyandırmasıyla anılmıştır.

Bülbül güzel sesli bir kuştur. Dokunaklı sesiyle gül bahçesinin hoş sesli Davud'u olur(K.7/23). Gül bahçesinin perileri, bülbülün büyüleyici ötüşüyle yüzlerini gösterirler:

Olup terennüm-i bülbül azâyim-i teshîr
Çemen perilerine lâzım oldu arz-ı likâ (K.1/37)

Meskeni gül bahçesi olan bülbül(G.187/5) gülü sever(G.144/5). Bülbülün gül bahçesinde figan etmesinin sebebi güldür. Bülbül ağlayıp inledikçe gülün gönlü açılır(G.51/7). Bülbülün seherdeki feryat ve figanı gülü yokluk uykusundan uyandırır. Bülbül, gül gördüğünde boşuna feryat ve figan etmez. Gülün her yaprağı bülbülün çektiği acıyı anlatan bir dil olur(G.34/2). Gül açıldığında bülbüle kavuşma sofrası teklif eder(TB.2/3.3):

Bülbülün zâr etdiği feryâdlar te'sîridir
Bî-sebebe hâb-ı ademden olmamış bîdâr gül (K.9/34)

Gülün ateşiyle yanıp kül olmuş aşk çılgını bir kuş olan bülbül(K.1/64), güle hasretinden dolayı inleyerek ağlar(K.28/11). Aşk derdine karşı bülbülün sabrı yoktur, her an feryat eder(G.75/4). Rüzgâr, gül goncasının yüzündeki peçeyi uçurunca bülbülün feryat ve figanı dünyayı kaplar:

Götürdi bād bürka' çehre-i gül-berg-i handândan
Getirdi âlemi mürğ-i çemen feryâda efgândan (K.25/1)

Gül, güzelliğiyle dünyayı cennete döndürürken bülbüle dünyayı dar etmiştir. Gül, dallarında birçok kandili parlatırken bülbülün gününü karartmış ve onu hüznlendirmiştir(K.9/31). Solmuş bir gülün matemi, bülbülün hayatını ve bahtını karartır, ötme kabiliyetini köreltir, onu susturur, ötmesini bilmeyen karga ile bir yapar(G.130/6). Gül dalı, bülbülün kanını içmek ister, su bir hile ile dalın damarlarına girip tabiatını etkilerse bülbülü kurtarabilir(K.3/13). Gül, bülbülün katilidir, bülbülü öldürmüş ve kan tuttuğu için kaçamamıştır(K.9/20):

Dâr-ı dünyâyı fezâ-yı cennete dönderdi lîk
Gonce kimi bülbüle dünyâyı kıldı dar gül (K.9/32)

Âşık, al yanaklı bir gül olan sevgiliden ayrı kalmış inleyen bir bülbüldür(TB.1/3.1). Dünya bir pişmanlık gül bahçesi, âşık ise bu bahçenin aşk çılgını bir bülbüldür. Gül mevsiminde âşığın bülbülden daha çok derdi vardır. Âşık binlerce taze kanayan yaranın azabını çekerken bülbül açılmış binlerce gül içerisinde bulunur(G.145/3). Ahının yıldırımları âşığın bulunduğu evin her köşesini yarık yarık yarar, ev bu yarıklarla bir kafesi andırır. Gül olan sevgiliye seslenilerek kafeste esir kalmış bir bülbül olan âşığın gelip görmesi istenir(G.35/5):

Gül-berg-i nedâmet çemenidir âlem
Biz bu çemenin bülbül-i şeydâlarıyız (R.31)

10. Bitkiler: Bu bölümde çeşitli tasavvur, benzetme, hayalî ve güzel sebeplere konu olmuş gül çiçeğinin yetiştiği toprağa, uzuvlarına, türlerine, özelliklerine ve gelişim aşamalarına yer verilmiştir.

10.1. Gül: Bitki bilimi terimi olarak gül, *gülgillerin örnek bitkisi; bu bitkinin katmerli, genellikle kokulu olan çiçeği* anlamına gelmektedir. Divanda şiir geleneği çerçevesinde gülün yetiştiği toprak, fidan oluşu, dalı, gonca hâli, açma zamanı, çiçek vermesi, taç yaprakları, tazeliği, kokusu, rengi, tohumu, dikenle birlikte bulunması, türleri ve ömrünün kısalığı zikredilmiştir.

10.1.1. Toprak (hâk): Canlı bir varlık olarak gül çiçeğinin yaşam mekânıdır. Gül, çorak olmayan toprakta yetişir:

Va'de-i lutfun çok ammâ baht yâr olmaz ne sûd
Gül bitirmez âb-ı şîrîn vermek ile hâk-i şûr (G.94/5)

10.1.2. Fidan (gül-bün): Gül fidanı, gül çiçeğinin açtığı ve dalında bülbülün öttüğü taze bir gül ağacıdır. Gül fidanının dalı bülbülün mekânıdır. Gül fidanları hatip bülbüllere minber görevi görür(K.27/7). Hz. Meryem'in Hz. Cebrail'in nefesinden Hz. İsa'ya hamile olması gibi gül fidanı da saba yelinden goncalara hamile olur:

Bâddan goncelere hâmile oldu gül-bün
Öyle kim İsiyi Cibril deminden Meryem (K.24/5)

10.1.3. Dal (şâh): Gül goncası gül fidanının dalında açar. Üzerinde güller bulunan gül dalı, gamı ve kederi giderir, bir kandil gibi gül bahçesi meclisine sevinç aydınlığı verir. Sevgilinin boyu taze bir gül dalıdır. Âşık, sevgilinin boyu için, *Bu ne boy, bu ne kıyamet, bu ne taze gül dalıdır. Gönül ehline bu ne beladır ne hoş uzaklara dalıp gidiştir*, der(G.106/1):

Şâh-ı gül verdi çemen bezmine bir nûr-ı sūrūr
Ki çerâğ ile bulunmaz eser-i zulmet ü gam (K.24/4)

10.1.4. Gonca: Gülün henüz açılmamış veya açılmak üzere olan hâlidir. Gonca, küçük, kapalı(G.249/3), dar(K.9/32) ve yuvarlak(K.29/3) bir tomurcuktur. Gül çiçeği önce gonca, sonra gül olur. Goncasından çıkan gül ferahlar(K.9/1). Gül goncasının bağı feleğin zulmüyle önce kan olur, sonra goncanın gönlü yüz lütufla açılır, gonca güler, sıkıntılarından kurtulur ve rahatlar:

Gonca bağı dehr bi-dâdıyla evvel kan olur
Sonra yüz lutf ile gönli açılır handân olur (K.7/1)

10.1.5. Açma Zamanı: Gül, ilkbaharda açar, dünyayı sevindirir(K.24/1); gül dalı gül bahçesi meclisini nurlandırır(K.24/4):

Bende tevfik olsa bu düşvârı âsân eylerim
Nev-bahâr olgaç dikenden berg-i gül izhâr olur (Kt.10/3)

10.1.6. Çiçek Vermesi: Gül fidanı yılda bir kez çiçek verir. Gül, yılda bir gelen nevrudta açmasına karşılık, sevgilinin kavuşma zevki âşığın gönlünün her gün yeniden açılmasına ve bahara ermesine sebep olur(G.97/3):

Var ümidim nice kim resm-i medâr-ı dehrdir
Yılda bir kez âleme arz eylemek didâr gül (K.9/60)

10.1.7. Taç Yapraklar: Gülün taç yaprakları ilkbaharda açar. Bu yapraklar kat kat dizilmiş ve genellikle kırmızı renklidir. Gülün taç yapraklarının açılması *gül-i handân*(G.195/7), *gül-berg-i handân*(G.162/4); tazeliği *gül-berg-i sır-âb*(G.158/3); kat kat oluşu mecmua(K.9/21), kitap(TB.2/3.4), tomar(K.9/49) ve sayfa(G.270/2) gibi nitelemelerle belirtilir. Gül goncasını saran yeşil renkli çanak yapraklar parçalanınca gül, kırmızı renkli taç yapraklarıyla yüzünü gösterir:

Çıkdı yaşıl perdeden arz eyledi ruhsâr gül
Sildi mir'ât-i zamîr-i pâkden jengâr gül (K.9/1)

10.1.8. Tazelik: Yeni açılmış bir gül, canlı, parlak ve taze olur. *Gül-i tâze*(G.20/1), *tâze gül*(G.178/1), *gül-i ter*(G.199/4), *gül-i sır-âb*(G.74/1), *gül-berg-i ter*(Kt.33/10), *gül-berg-i sır-âb*(G.158/3), gülün ve gül yaprağının tazeliğini belirtmek için kullanılır. Gül bahçesinin gezilmesiyle her tarafta yeşil serviler ve taze güller görülür, bahçenin tazeliği ve canlılığı fark edilir:

Seyr kıl gör kim gül-istânın ne âb u tâbı var
Her taraf bin serv-i ser-sebz ü gül-i sır-âbı var (G.74/1)

10.1.9. Koku: Koku, gülün özüdür ve güzelliğinin tamamlayıcısıdır. Gül, ortalığa hoş bir koku yayar(K.9/11) ve bu hoş kokusuyla insanları sakinleştirir. Âşık, sevgilinin gül yüzünü görme isteğiyle ve gül kokusu belki kendisini sakinleştirebileceği düşüncesiyle sabahleyin gül bahçesi gezintisine çıkar. Gülü görüp sevgiliyi hatırlayınca hasreti artar, bahçenin her tarafına gözyaşı incileri saçar:

Gâlib oldı subh-dem şevk-ı gül-i rûyun bana
Seyr-i bâğ etdim ki bûy-ı gül vere teskîn bana
Gül görüp yâdınla dürr-i eşk saçdım her yana
Düşdi şebnem bâğa gir tâ gül nisâr etsin sana
Sebzenin her bergine bir dür ki tapşırmuş çemen (Tah.2/3)

10.1.10. Renk: Divanda gülün hâkim rengi kırmızıdır. Gülün kırmızı rengi belirtilirken *gül-i hamrâ*(K.38/4), *gül-i ahmer*(K.5/23) ve *gül-i sürh-i sûrî*(K.27/6) gibi terkipler kullanılmıştır. Sevgilinin yüzü(G.138/3), yanağı(G.36/7), dudağı(G.105/1); âşığın kanlı gözyaşı(G.199/5), ciğer kanı(G.199/5); şarap(G.20/3) ve ateşin(K.9/20) kırmızı rengini ifade etmek için bu unsurlar kırmızı gül ile ilişkilendirilerek benzetme ve tasavvurlara konu edilmiştir:

Açmuş ümmîd-i reh-i vaslın dil-i pür-hûnumu
Öyle kim fasl-ı bahâr açar gül-i ahmer sabâ (K.5/23)

10.1.11. Tohum: Gülün ortasında sarı tohumları vardır. Bu tohumlar renk itibariyle altına benzer. Servi boylu sevgili, gül bahçesini gezmeye çıkınca bütün güllerin bir araya gelmesi ve altınlarını (altına benzeyen ortasındaki sarı tohumları) onun ayağına saçması istenir:

Azm-i bâğ eylemiş ol serv-i revân ey güller
Zer nisâr edegelin cümle yığlın derilin (G.159/2)

10.1.12. Diken (hâr): Gül dalında bulunan sert, ucu sivri ve batan çıkıntılardan her biridir. Gül ve diken aynı dalda bulunur. Gülün güzelliği dikenle tamamlandığı hâlde gül dikene yüz vermez ve onu hasret ateşine yakar.

Gülün meskeni dikenlerin arasındadır(K.21/16). Gül, süsünü dikenden alır, ancak başkalarına yâr olur. Bu durumda diken, hasretle ateşlere yansa haklıdır:

Yeridir odlara yansa hasret ile hâr kim
Andan alır zib ü zînet gayre olur yâr gül (K.9/18)

Gül, aynı dalda bulunması sebebiyle dikenin esiridir. Sümbül, sultanın (Kânûnî'nin) sarayının cömertlik mutfağına bir köledir, gül ise mutfakta yakılmak için diken taşıyan bir görevlidir(K.9/47). Çaresiz gül, açtığına ancak dikenin eziyetinden kurtulur(K.9/48):

Hansı bülbül kanı tutmuş bilmezem kim muttasıl
Geh esîr-i hâr olur geh mübtelâ-yı nâr gül (K.9/20)

Diken; keskin, delici, yaralayıcı ve öldürücü bir hançere benzer. Gül, bülbülü öldürmek için eteğe benzeyen yeşil yaprakları altına hançeri andıran diken saklar:

Hazer kıl gezme çok pervâsız ey bülbül ki katlinçün
Dikenden dâmeni altında kılmış gül nihân hancer (K.4/4)

10.1.13. Asma ve Sarmaşık Gülleri: Baş aşağı sarkmış güller asma gülleridir. Ağaca sardırılan sarmaşık gülleri kandiller gibi asılı dururlar(K.9/31):

Eyle pinhân eylemiş gögsinde sırr-ı aşkını
Kim ayağından asarlar eylemez izhâr gül (K.9/24)

10.1.14. Ömrü: Gül, kısa ömürlü bir çiçektir. Taç yaprakları çok hassastır, kısa sürede solar, kurur ve dökülür. Gülün ömrünün kısa olması vefasızlığına bağlanır:

Bî-vefâlık âdetin tutmuş anınçündür bu kim
Ömrden olmaz cihân bâğında ber-hurdâr gül (K.9/19)

11. Gül Bahçesi (gül-istân, gül-zâr, gül-şen): Gül bahçesi, genelde bütün ağaç, çiçek ve yeşil bitkilerin, özeldense gülün yetiştiği mekândır. Gülün âşığı olan bülbülün figan ettiği yerdir. İlkbaharda gezme, yeme, içme ve eğlenmenin merkezidir.

İlkbaharda gül bahçesinde rengârenk çiçekler açar. Baharda her taraf yeşil bir örtüyle örtülür ve gül bahçesinin gelinleri olan çiçeklerin duvakları açılır. Gül, yapraklarını açarak dünyayı sevindirir(K.24/1). Lale, kadehini tutar ve *Bugün kimin elinde kadeh varsa Cem odur*, der(K.24/9). Nergis, beyaz yaprak tabakasının üzerindeki sarı yapraklarıyla sevgilinin ayağına saçmak için başında gümüş tepsi içerisinde altın taşır:

Hevâ arâyis-i gül-zâra oldı çehre-güşâ
Bahâr gül-şene gydirdi hulle-i hadrâ (K.1/1)

Sana gül-şende nisâr etmek için her nergis
Götürüpdür başa altın dolu bir sîm tabak (G.150/3)

Bülbül, gül bahçesinde gül için devamlı olarak feryat eder. Saba yeli, gülün açılmasını sağlar ve ilkbaharda bülbülü gül bahçesine davet eder. Bülbül, seherde gül bahçesinde orgunu çalmaya başladığında âşıklara kalkıp bülbülün kendileri için çaldığı orgu dinlemeleri söylenir(G.233/1):

Yine kıldı sabâ gül-zâra da'vet bülbül-i zârı
Yine kumrî makâm etdi fezâ-yı sahn-ı gül-zârı (K.18/1)

Gül bahçesine seyrana çıkılır. Güneşi kışkandıracak kadar aydınlık yüzlü sevgili, gül bahçesine gezintiye çıkınca şebnem onun ayağının önüne parlak inciler saçar. Servi boylu sevgili hançerini çekip gül bahçesine çıkınca güllerin yaprakları kana boyanıp parça parça olur(G.251/5):

Gül-zâra çıkdı seyr ile ol reşk-i âftâb
Şebnem nisârın etdi yüküş lü'lü-i hoş-âb (Müs.1/7.2)

Gül bahçesi, ilkbaharda yeme, içme ve eğlenmenin merkezi olur. Bahar, gül bahçesinde seyredilmesinin zevki şarap neşesi veren bir meclis düzenler(K.1/7). Gülün güldüğü, nergisin açıldığı, lalenin kadehini çiyden doldurduğu ilkbahar mevsiminde yemek ve içmek için âşığın birçok sebebi vardır. Âşık, gül bahçesinde içmek üzere gönül kanından saf şarabı olduğu için baharda gül bahçesine rağbet gösterir:

Güldi gül açıldı nergis lâle doldı jâleden
Ey hoş ol kim işret ü ayş etmege esbâbı var

Ger Fuzûlî meyl-i gül-zâr etse fasl-ı gül n'ola
Ayş için hûn-âbe-i dilden şarâb-ı nâbı var (G.74/6,7)

Sonuç

Divanda güle dair *gül*, *gül-bün*, *gül-nâr*, *gül-âb*, *gül-berg*, *gül-endâm*, *gül-gûn*, *gül-fâm*, *gül-geşt*, *gül-istân*, *gül-zâr*, *gül-şen*, *gül-i ra'nâ*, *gül-i tâze*, *gül-i ter*, *gül-i sîr-âb*, *gül-i ruhsâr*, *gül-i handân*, *gül-i ahmer*, *gül-i hamrâ*, *gül-i sürh-i sûrî*, *şâh-ı gül*, *gül-i bâğ-ı rûsül*, *gül-i gül-zâr-ı cân*, *gül-i bâğ-ı hilâfet*, *gül-i bahâr-ı emâret*, *gül-i bahâr-ı adâlet*, *gül-i bâğ-ı adem*, *gül-i gül-zâr-ı itret-i nebevî*, *şevk-ı gül-i rû*, *gül esbâbı*, *gül budağı* gibi Farsça ve Türkçe kurallara göre yapılmış birçok kelime, birleşik kelime ve terkipleri bütün nazım şekli ve türlerinde kullanmış olması, Fuzûlî'nin güle verdiği değeri ve güle olan sevgisini yansıtmaktadır.

Divanda gülün, din, ahlak, cemiyet, kişiler ve kişilikler, maddî ve manevî hâller, tabiat, zaman, dört unsur, hayvanlar, bitkiler ve gül bahçesi gibi birçok alanda ve çeşitli ilgilerle ele alınmış olması, Fuzûlî'nin geniş hayal âleminin esas unsurlarından birinin gül olduğunu göstermektedir.

Divanda gülün varoluşu, gelişimi ve yok oluşuna bağlı olarak şekli, rengi ve kokusuyla çeşitli çağrışım ve hayallere konu edilirken en çok kullanılan edebî sanatlar teşbîh, hüsn-i ta'lîl, tenâsüb ve teşhîs olmuştur.

Divanda gülün benzetme, tasavvur, hayalî ve güzel sebeplere konu olan kısımları, gülün kendisi, şekli, kırmızı rengi, fidan oluşu, dalları, gonca hâli, taç yaprakları, tazeliği, kokusu, ortasındaki sarı tohumları, dikenle birlikte bulunması ve ömrünün kısa olmasıdır. Gülün bu kısımları içerisinde de en çok konu edileni ise kırmızı taç yapraklardır. Kırmızı taç yapraklar, sevgilinin yüzü, yanağı, ağzı ve dudacağına; âşığın kanlı gözyaşı, ciğer kanına; şaraba ve ateşe kendisine benzetilen olmuştur.

Divanda gül, en çok sevgilinin kendisi ve uzuvları yerine kullanılmıştır. Gül, divan şiiri geleneği şahıs kadrosundan sevgili, âşık, rakip ve zahit ile benzerlik ilgisi kurularak zikredilmişse de en çok sevgili ile ilgi kurularak kullanılmıştır. Sevgili ve uzuvları bazen güle, bazen gül bunlara benzetilmiştir.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Kenan vd. (1990). *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- DEVELLİOĞLU, Ferit. (1982) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. 5. baskı, Ankara: Aydın Kitabevi.
- İPEKTEN, Halûk (1991). *Fuzûlî, Hayatı, Sanatı, Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KORTANTAMER, Tunca (1993). *Eski Türk Edebiyatı Makaleler, "Gül Kasidesi"*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KURNAZ, Cemal (1996). *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KUZUBAŞ, Muhammet (2002). "Fuzuli'nin Gül Bahçesinde Bir Gezinti", *Türk Kültürü Dergisi*, Eylül 2002, s.549-555.
- MAZIOĞLU, Hasibe (1992). *Fuzûlî ve Türkçe Divanından Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZEK, Ali vd. (1993). *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- PALA, İskender (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 13. baskı, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.